

תקצוב השתתפותי

בימי התנ"ך, לפני שהיה מלך בישראל, השימוש בכספי המיסים היה נתון לבחירתם של האזרחים. כל אדם מישראל היה חייב לתת תרומה מהיבול לכהן, אבל יכל להחליט בעצמו לאיזה כהן לתת; כל אדם מישראל היה חייב לתת צדקה לעניים, אבל יכל להחליט בעצמו לאיזה עניים לתת.

מאז עברו הרבה שנים, ובימינו הקשר בין המיסים שאנחנו משלמים לבין מה שהממשלה/העירייה עושה בהם הוא די רופף. יש תקציב, והתקציב אמור לקבל רוב קולות בכנסת, אבל לאזרח הפשוט כמעט ואין אפשרות להשפיע על סעיפים מסויימים בתקציב. הדיונים על התקציב סוערים ביותר ומעוררים מחלוקות קשות ואף שנאה בין מגזרים שונים, כאשר מגזרים רבים טוענים שהם לא קיבלו את התקציב המגיע להם. בשנים האחרונות ישנם ניסיונות לשנות את המצב – בינתיים רק ברמה העירונית.

תקצוב השתתפותי (participatory budgeting) הוא תהליך שבו האזרחים משתתפים באופן פעיל בקביעת סעיפי התקציב. התהליך בוצע לראשונה במספר ערים בברזיל לפני כ-30 שנה, והתפשט מאז אלפי ערים נוספות ברחבי העולם. הרעיון הוא, שהעירייה מקדישה סכום-כסף מסויים מהתקציב העירוני לכמה פרויקטים שהיא שוקלת לבצע, אבל במקום שחברי מועצת העיר יחליטו מה לבצע ומה לא – הם מאפשרים לאזרחים לבחור. כל אזרח מקבל בקלפי רשימה של פריטי-התקציב העומדים להצבעה, עם תיאור של כל פריט והעלות של כל פריט. כל אזרח מצביע בעד פריט אחד או יותר שהוא תומך בו. בהתאם להצבעות, בוחרים תת-קבוצה של הפריטים, שהעלות הכוללת שלהם קטנה או שווה מהסכום הקצוב. איטליה היא (כנראה) המדינה הראשונה המממשת רעיון דומה ברמה הארצית: כל אזרח יכול להקדיש 0.5% מתשלומי המס השנתיים שלו לארגון-צדקה כלשהו לפי בחירתו.

הרעיון מאד יפה, ויש מקום לקוות שהוא יגיע גם לישראל – בשלב ראשון ליישובים קטנים ובשלב הבא לערים גדולות יותר, ואולי מתישהו גם לתקציב הממשלתי. אבל יש בו כמה בעיות המונעות ממנו להתקבל באופן נרחב יותר, ואחת הבעיות העיקריות היא בעיית ההגינות.

כדי להסביר את הבעיה, נסביר קודם איך בדיוק בוחרים את הפריטים לביצוע. האלגוריתם המקובל כיום הוא:

- מסדרים את הפריטים בסדר יורד של מספר הקולות שקיבלו;
- בוחרים פריטים לפי הסדר, עד שמגיעים לסכום הקצוב.

זה מאד דומה לאלגוריתם חמדני לפתרון בעיית התרמיל (knapsack), כאשר ה"ערך" של כל פריט הוא מספר האנשים התומכים בו, וה"משקל" של כל פריט הוא העלות שלו. כבר למדנו שהאלגוריתם החמדני הוא לא אופטימלי, אבל לא זו הבעיה העיקרית. גם אם נצליח למלא את ה"תרמיל" בפריטים עם ערך כולל גדול ביותר, ייתכן שהתקציב יהיה מאד לא הוגן.

לשם המחשה, נניח שבעיר מסויימת יש שתי שכונות, בשכונה אחת 51% מהבוחרים ובשכונה שניה 49% מהבוחרים. הפריטים להצבעה הם בתי-ספר. הסכום הקצוב מאפשר לבנות 10 בתי-ספר בסך-הכול. ברשימה לבחירה, יש 10 בתי"ס בשכונה א ו-10 בתי"ס בשכונה ב. כיוון שרוב הבוחרים נמצאים בשכונה א, אלגוריתם התרמיל יבחר לבנות 10 בתי"ס בשכונה א ו-0 בתיים בשכונה ב: 51% מהאזרחים שולטים ב-100% מהתקציב!

תקצוב השתתפותי נמצא עכשיו בשלבים התחלתיים, כך שעדיין יש הזדמנות לתקן את התהליכים ולחשוב על תהליכים טובים יותר – וזה מה שננסה לעשות בשיעור הזה.

